

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 12^{ΗΣ} ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1979

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΙΣ ΒΙΒΛΙΟΥ

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Παναγιώτης Κανελλόπουλος παρουσιάζων τὸ κατωτέρω βιβλίον λέγει τὰ ἑξῆς :

Κύριε Πρόεδρε, κύριοι Συνάδελφοι, κυρίες καὶ κύριοι.

Ἐδιάβασα τὸ βιβλίον τοῦ συναδέλφου κ. Πέτρου Χάρη «Ἡμέρες Ὁργῆς. Δεκέμβρης 1944», πὸν ἐκδόθηκε πρὸ ὀκτώ περίπου μηνῶν (Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας» Ἰ. Δ. Κολλάρου). Μοῦ ἔκαμε βαθιὰ ἐντύπωση τὸ βιβλίον αὐτό. Αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη νὰ σχολιάσω ἐνώπιόν σας τὸ πνεῦμα πὸν διέπει τὶς τετρακόσιες σελίδες του.

Ὅταν πῆρα τὸ βιβλίον στὰ χέρια μου καὶ εἶδα τὸν τίτλον τοῦ ἀνησύχησα καὶ ἀπόρησα. Πῶς ἐτόλμησε (εἶπα μέσα μου) ἓνας λογοτέχνης, ἀκόμα καὶ ἓνας πολὺ ἱκανὸς χειριστὴς τοῦ ἀφηγηματικοῦ λόγου, ὅπως εἶναι ὁ κ. Πέτρος Χάρης, νὰ σκαλίσει μὲ τὴ γραφίδα του τὶς φοβερὲς — σὲ ἀμέτρητες περιπτώσεις, θανάσιμες — πληγές, πὸν προκάλεσε ὁ Δεκέμβριος 1944 στὰ κορμιὰ καὶ στὶς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων ; Πῶς ἐτόλμησε νὰ μετουσιώσῃ σὲ μυθιστόρημα μιὰ τραγωδία αἵματος καὶ μίσους, πὸν δὲν ἔχει βρεῖ ἀκόμα τὴν κάθαρόσῃ της ;

Μιὰ σύμπτωση τὸ θέλησε νὰ ἐκδοθεῖ τὸ βιβλίον «Ἡμέρες Ὁργῆς» σχεδὸν ταυτόχρονα μὲ τὸ «Ἡμερολόγιο», πὸν εἶχα κρατήσῃ συστηματικὰ ἀπὸ τὶς 31 Μαρτίου 1942 ὡς τὶς 5 Ἰανουαρίου 1945, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἡμέρα, πὸν διέφυγα ἀπὸ τὴν κατεχόμενη Ἑλλάδα, ὡς τὴν ὥρα, πὸν τὴν κυβέρνηση τοῦ Γεωργίου Παπανδρέου, τῆς ὁποίας μέλος ἦμουν καὶ ἐγώ, διαδέχθηκε — ἀμέσως μετὰ τὰ Δεκεμβριανὰ — ἡ κυβέρνηση τοῦ στρατηγοῦ Νικολάου Πλαστήρα. Οἱ τελευταῖες ἑκατὸ ἀπὸ τὶς ἑφτακόσιες σαράντα σελίδες τοῦ «Ἡμερολογίου» μου (ἐκδοτικὸς οἶκος «Κέδρος»), πὸν τὸ ἀφῆκα ὀλόκληρο ἄθικτο, ὅπως ἀκριβῶς τὸ εἶχα γράψῃ

στά δραματικά ἐκεῖνα χρόνια, ἀναφέρονται στὴν ἀπελευθέρωση τῆς Χώρας καὶ στὰ Δεκεμβριανά. Ὄταν, στὶς 5 Δεκεμβρίου 1944, εἶχε χαθεῖ κάθε ἐλπίδα ἀποτροπῆς ἢ καὶ ἀναστολῆς τῆς μεγάλης συμφορᾶς, σημείωσα στὸ «Ἡμερολόγιό» μου τὶς λέξεις: «Ὄταν ἡ μοῖρα φτάνει σὲ τέτοια τραγικότητα, δὲν ρωτᾶς πιά γιὰ εὐθύνες». Ἐπιτρέψτε μου νὰ πῶ, ὅτι διαβάζοντας σήμερα τὶς λέξεις αὐτὲς αἰσθάνομαι μιὰ βαθιὰ ἠθικὴ ἀνακούφιση. Βλέπω, ὅτι δὲν μὲ εἶχε κυριεύσει ἐμπάθεια καὶ μισαλλοδοξία. Εἶχα ταχθεῖ ἀνεπιφύλακτα μὲ τὴ μιὰν ἀπὸ τὶς δυὸ μερίδες, ὑπακούοντας στὸ νόμο τοῦ Σόλωνος, ποὺ κελεύει, ὅτι ἄτιμος εἶναι ἐκεῖνος, ποὺ — ὅταν ἡ «πόλις» ἔχει διαιρεθεῖ — δὲν τάσσεται μὲ τὴν μιὰ ἀπὸ τὶς δυὸ μερίδες. Τὴν ὀρθότητα τοῦ νόμου ἀμφισβήτησαν πολλοί. Ἦδη στὴν ἀρχαιότητα ὀνομάσθηκε «παράδοξος» ἢ καὶ «παραλογώτατος». Καὶ ἓνα πολὺ εὐγενικὸ πνεῦμα τῶν νεώτερων καιρῶν, ὁ Friedrich Schiller, ἀμφισβήτησε καὶ αὐτὸς — σ' ἓνα δοκίμιο ἀφιερωμένο στὸν Σόλωνα — τὸ ἀπόλυτο κῦρος τοῦ νόμου αὐτοῦ. Ἄλλὰ ὁ ἀνυπερβλήτος Γρότιος (George Grote), ποὺ ἀγνοοῦσε φυσικὰ στὶς μέρες του τὴν «Ἀθηναίων Πολιτεία», καὶ ἐγνώριζε τὸ νόμο ἀπὸ ὅσα ἔγραψαν γι' αὐτὸν ὁ Κικέρων, ὁ Πλούταρχος καὶ ἄλλοι, ἐξηγεῖ πολὺ καλὰ τοὺς λόγους, ποὺ ἔκαμαν τὸν μεγάλο νομοθέτη νὰ διατυπώσῃ τὴν καταπληκτικὴ ἐκείνη ἐπιταγή, ἠθικῶς καθαρὰ περιεχομένου, χωρὶς νομικὲς κυρώσεις, ὅπως παρατηρεῖ σωστὰ ὁ Γρότιος. Ἐγὼ συμμορφώθηκα μὲ τὴν ἐπιταγὴ τοῦ Σόλωνος. Ὡς ὑπεύθυνος πολιτικὸς προϊστάμενος πολεμικοῦ ὑπουργείου καὶ ὡς ὑπουργὸς ταυτόχρονα τῶν Οἰκονομικῶν μετὰ τὴν παραίτηση τοῦ Ἀλεξάνδρου Σβάλου, δὲν ἔμεινα μάλιστα οὔτε μιὰ μέρα κλεισμένος στὸ ξενοδοχεῖο τῆς Μεγάλης Βρεταννίας καὶ ἔσπευδα παντοῦ ὅπου ὑπῆρχε ἀνάγκη καὶ μὲ καλοῦσε τὸ καθῆκον. Ἄλλὰ διατήρησα τὴ νηφαλιότητα τοῦ πνεύματος, ποὺ μοῦ ἐπέτρεψε νὰ γράψω τὶς λέξεις, ποὺ ἐμνημόνευσα προηγουμένως. Καὶ στὶς 20 Δεκεμβρίου 1944, σὲ κάποιον ἡμίωρο πνευματικῆς περισυλλογῆς, ἔγραψα — σὲ μορφὴ σονέττου — τὸ ἀκόλουθο ἐπίγραμμα, ποὺ ἐκφράζει ἀκόμη καλύτερα τὴν ψυχικὴ μου στάση στὶς φοβερὲς ἐκεῖνες ἡμέρες ὀργῆς:

*Ποιὸς τάχ' ἀπ' ὄλους μας τὴν τέτοιαν ὥρα
τὴ δέχτηκε σὰ δῶρο ἢ σὰν καρπὸ ;
Χωρὶς σπορὰ καὶ ρίζα καὶ σκοπὸ
βλασταίνει τὸ κακὸ στὴν ἔρμη χώρα.
Ποιὸς τάχ' ἀπ' ὄλους μας τὴν τέτοια μπόρα
κατάρρα Θεοῦ θὰ πεῖ ; Δὲ θὰ τὴν πῶ.
Στὸ νόημα τοῦ τρανοῦ κακοῦ νὰ μῶ
δὲ θέλω. Ὁ νοῦς ἀργεῖ τὴν τέτοιαν ὥρα.*

*Ἄργεϊ —, καὶ στὴ βαθιὰ σιωπῇ τῶν πάντων
ὀρθός, τῶν μυστηρίων τῶν ἀχράντων
τῆς ἁγίας μου φυλῆς μεταλαμβάνω.
Μέσ' στὸ βυθὸ τοῦ χρόνου γαληνεύουν
οἱ ρίζες τῆς γερῆς, κι' ἀπάνω - ἀπάνω
μόνο τὰ φύλλα οἱ ἄνεμοι παιδεύουν.*

Ναί, ἐγνώριζα ὅτι ὅλοι ἐμεῖς, ποὺ εἴχαμε ἐμπλακεῖ στὴν ἐμφύλια μάχη, δὲν εἴμασταν παρὰ μόνο τὰ φύλλα, ποὺ οἱ ἄνεμοι ἐπαίδευαν, καὶ ὅτι στὸ βυθὸ τοῦ χρόνου γαληνεύουν καὶ μένουν γερῆς οἱ ρίζες τῆς φυλῆς τῶν Ἑλλήνων.

Ἦσθε, ὅσοι ἀσχολήθηκαν μὲ τὰ Δεκεμβριανὰ σὲ βιβλία ἢ δοκίμια ἢ ἄρθρα ἐφημερίδων μεροληπτοῦν. Ἐξακολουθοῦν νὰ περιφρονοῦν τὴ μνήμη τῶν νεκρῶν τῆς ἄλλης μερίδας. Προεκτείνουν τὰ τυφλὰ πάθη τοῦ Δεκεμβρίου 1944 μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, παρασύροντας ἔτσι τὴν ἑλληνικὴ νεολαία, ποὺ δὲν ἔζησε τὰ γεγονότα ἐκεῖνα, στὸ δρόμο τῆς μισαλλοδοξίας. Λόγοι ἐκφωνοῦνται στὴν ἐπέτειο τῆς θυσίας τῶν ἀνδρῶν τοῦ Μακρυγιάννη ἢ καὶ σὲ ἄλλες ἀνάλογες περιστάσεις ἐμπρηστικοί. Καὶ ἀκόμα πιὸ ἐμπρηστικοί εἶναι οἱ ἀντίλογοι. Δὲν τιμᾶς πράγματι τοὺς δικούς σου νεκρούς, ἂν δὲν τιμήσεις καὶ τοὺς νεκροὺς τοῦ ἀντιπάλου, ὅταν μάλιστα ἀντίπαλες εἶναι δυὸ μερίδες τοῦ αὐτοῦ ἔθνους, ποὺ μιὰ τραγικὴ ὥρα τὸ ἐδίχασε. Προσπάθησα — ἀλλὰ μάταια — νὰ ἀντιδράσω στὴ μισαλλοδοξία στὸ δεύτερο τιμῆμα τοῦ βιβλίου μου «Ἱστορικὰ Δοκίμια» ποὺ ἐκδόθηκε στὸ 1975 καὶ βγῆκε πρόσφατα σὲ δευτέρῃ ἐκδοσῇ. Ἦρθε, ὅμως, τὸ ἔργο τοῦ κ. Πέτρου Χάρη «Ἡμέρες Ὁργῆς» καὶ ἐπρόβαλε μέσα ἀπὸ τὰ μαῦρα σύννεφα τῶν παθῶν σὰν οὐράνιο τόξο.

Τὸ τόλμημα τοῦ συναδέλφου μας ἦταν μέγα. Ἀνησύχησα καὶ ἀπόρησα, ὅταν πῆρα τὸ βιβλίο του στὰ χέρια μου Ἄλλά, ὅταν ἄρχισα νὰ τὸ διαβάζω, εἶδα ὅτι ἦταν ἀδικαιολόγητη καὶ ἡ ἀνησυχία καὶ ἡ ἀπορία. Θὰ σᾶς διαβάσω ἕνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὶς πρῶτες σελίδες τοῦ βιβλίου, ποὺ συνδυάζει τὰ μεγάλα ἠθικὰ νοήματα μὲ πολὺ ὠραῖο λογοτεχνικὸ ὕφος :

«Ὁ οὐρανὸς ἔχει ἀνέβει ψηλά, ἀπάνω ἀπὸ τὴ χειμωνιάτικη μέρα, βλέπει καθαρὰ καὶ προσπαθεῖ νὰ καταλάβει τί γίνεται στὴν Ἀθήνα. Γιατί παλεύουν, γιατί χτυπιοῦνται αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι; Ἀπὸ τὸ ἴδιο γένος εἶναι, τὸ ἴδιο χροῶμα ἔχουν, τὸ ἴδιο πάνω κάτω μπόι, τὴν ἴδια γλώσσα μιλάνε. Γιὰ ὅλους τὸ ἴδιο καλὸς εἶναι ὁ ἥλιος καὶ ζεσταίνει ὅσο μπορεῖ περισσότερο τὸ δεκεμβριανὸ πρωινό. Ὅμως βλέπει κι ἀπορεῖ. Κι ὁ ἥλιος ἀνοίγει πιὸ πολὺ τὰ μάτια του γιὰ νὰ δεῖ καλύτερα, γίνεται περισσότερο φῶς, μὰ καὶ πάλι δὲν καταλαβαίνει. Τί ἔπαθαν

οἱ ἄνθρωποι τῆς Ἀθήνας; Γιατί χτυπιοῦνται, γιατί σκοτώνονται μέσα στήν εὐλογία πού αὐτὸς τοὺς ρίχνει, μέσα στὴ ζεστασιά πού τοὺς χαρίζει; Ἔχει δεῖ πολλά ὁ ἥλιος τῆς Ἀθήνας, ξέρει τοὺς ἀνθρώπους της ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια καὶ μπορεῖ νὰ διηγηθεῖ ὠραῖες μὰ καὶ ἀπίστευτες ἱστορίες, ἀγῶνες καὶ συμφορὲς πού, σὲ πολλά, ἔγιναν ἢ ἀρχὴ τοῦ κόσμου τούτου, τοῦ κόσμου μας. Ἔχει τὴν πείρα τῶν οὐρανῶν. Μὰ τώρα βλέπει καὶ σαστίζει. Ποιὸς ἔχει τὸ δίκιο; Ἐκείνοι πού θέλουν νὰ προχωρήσουν ἢ εἰ ἄλλοι πού τοὺς ἐμποδίζουν νὰ περάσουν;

» Δὲν κουράζεται νὰ κοιτάζει ὁ ἥλιος. Δὲν κλείνει τὰ μάτια του οὔτε κι ὅταν βλέπει αἷμα στὴν πλατεία. Τ' ἀνοίγει μάλιστα πὸ πολύ, ρίχνει περισσότερο φῶς, γιὰ νὰ δοῦν κ' οἱ ἄνθρωποι τῆς πλατείας τι κάνουν, σὲ τι ὄλεθρο ὀδηγοῦν τὴν ἀγαπημένη τους πολιτεία. Μὰ τὸ μίσος δὲν καταφέρνει νὰ τὸ διαλύσει οὔτε τὸ πὶδ δυνατὸ φῶς. Μένει τὸ μίσος σὰν μικρὸ πυκνὸ σύγνεφο γύρω ἀπὸ κάθε ὀργισμένον ἄνθρωπο, γύρω ἀπὸ κάθε ἀπειλητικὸ πρόσωπο σὰν πύρινο στεφάνι, καὶ δὲν τὸν ἀφήνει νὰ δεῖ τὸ ἄλλο πρόσωπο, τὸ ἀντικρινὸ ὀργισμένο πρόσωπο, πού εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτὸς του, ὁ ἄνθρωπος τῆς ἴδιας πολιτείας, τῆς ἴδιας γῆς, μὲ τὸ ἴδιο αἷμα, μὲ τὴν ἴδια ρίζα».

Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς νόημα, πού ἔδωσα σ' ἓνα ἄτεχνο σονέττο στὶς 20 Δεκεμβρίου 1944, ἐκφράζει ἡ σελίδα αὐτὴ τοῦ κ. Πέτρου Χάρη πολὺ ὠραιότερα, πολὺ πὶδ συναρπαστικά. Ἀφοῦ δὲν κατόρθωσε — ἢ δὲν θέλησε — κανένας μέχρι σήμερα νὰ γράψει μιὰν ἀντικειμενικὴ ἢ ἔστω ἀπαλλαγμένη ἀπὸ ἄκρατη μισαλλοδοξία ἱστορία τῶν Δεκεμβριανῶν, ἀποφάσισε καὶ κατόρθωσε ὁ κ. Πέτρος Χάρης νὰ γράψει ἓνα μυθιστόρημα, πού ἀποτελεῖ καθρέφτη τῶν φοβερῶν ἐκείνων γεγονότων γνησιώτερο ἀπὸ κάθε ἱστορικὴ ἀνασκόπηση, πού ἔχει γίνεи ὡς τώρα.

Τὸ δικό μου «Ἡμερολόγιο» περιγράφει τὰ τραγικὰ γεγονότα ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς ὑπεύθυνης, τότε, κυβερνητικῆς ἡγεσίας. Κατέγραψα ὅσα εἶδα ἀπὸ τὴν σκοπιὰ αὐτὴ ἢ ὅσα μοῦ ἀνέφεραν — κι αὐτὰ μπορεῖ νὰ περιεῖχαν καὶ ἀνακρίβειες — ἀρμόδια κυβερνητικὰ ὄργανα. Ὁ κ. Πέτρος Χάρης περιγράφει τὰ τραγικὰ γεγονότα τοῦ Δεκεμβρίου ἀπὸ τὴ σκοπιὰ ἐνὸς ἀπλοῦ ιδιώτη, ἐνὸς ὑπάλληλου μικρῆς ἀσφαλιστικῆς ἐταιρίας. Ὅταν ἄρχισε τὸ μεγάλο κακό, ὁ ὑπάλληλος αὐτός, πού εἶχε παρακολοθηθεῖ τὰ προμηνύματα τοῦ κακοῦ ἀπὸ τὸ μπαλκόνι τῆς ἀσφαλιστικῆς ἐταιρίας, βρίσκεται σὲ μιὰ Τράπεζα. Ἐδῶ κλείνονται γιὰ κάμποση ὥρα πολλοί. Καὶ ὁ ὑπάλληλος, ὁ ἀφηγητὴς στὸ ἔργο τοῦ κ. Χάρη, λέει στὸν ἑαυτό του: «Ἐαφνικὰ ἀνακαλύπτουμε πὼς ὁ ἓνας δὲν ξέρει τὸν ἄλλον, κι ἄς ἔζησε κοντά του, πολὺ κοντά του ὀλόκληρη ζωὴ, πὼς ὅλοι μπορεῖ νὰ εἶναι γύρω μας φίλοι μὰ καὶ ὅλοι νὰ εἶναι ἐχθροί. . . . Κι ὅποιος ξέρει νὰ διαβάξει στὰ μάτια,

καθαρὰ βλέπει πὼς δὲν εἶναι πιά ἴδιοι ὅλοι οἱ Ἕλληνες, ὅπως ἦταν στίς δύσκολες μέρες τοῦ πολέμου καὶ τῆς σκλαβιάς».

Ἡ σκοπιὰ τοῦ ὑπαλλήλου μεταφέρεται ἀπὸ τὴν ἀσφαλιστικὴ ἐταιρία καὶ ἀπὸ τὴν τράπεζα, πού βρίσκονται σὲ κεντρικὸ δρόμο τῆς Ἀθήνας, στὸ διαμέρισμα μιᾶς πολυκατοικίας, πού βρίσκεται πέρα ἀπὸ τὴν Ὀμόνοια, κοντὰ στὸ παλαιὸ ὄρφανοτροφεῖο. Καὶ ὅλα, ὅσα διαδραματίζονται στὴν Ἀθήνα ὕστερ' ἀπὸ τὶς πρῶτες μέρες τῶν Δεκεμβριανῶν, τὰ βλέπει καὶ τὰ ζεῖ ὁ ἀφηγητὴς ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ οἰκογενειακοῦ ἀσύλου του. Ἐδῶ εἶναι οἱ γονεῖς του, ἡ ἀδελφή του Ἐλένη, ὁ ἀδελφός του Ἀλέκος, ἡ Ἀλίκη, σύζυγος τοῦ ἀδελφοῦ του, τὸ κορίτσι τοῦ σπιτιοῦ, ἡ ψυχοκόρη Κούλα πού βοηθάει τὴ μητέρα στὸ νοικοκυριό, καὶ ὁ Μυτούσης, ὁ γάτος. Ἡ νύφη, ἡ Ἀλίκη, τὸ ξένο στοιχεῖο στὴν οἰκογένεια, εἶναι — μετὰ τὸν ἀλύγιστο στίς συντηρητικὲς ἰδέες του πατέρα, ἀπόστρατο συνταγματάρχη — τὸ ἰσχυρότερο στοιχεῖο. Ἡ καρδιά καὶ ὁ πολιτικοποιημένος νοῦς τῆς Ἀλίκης ἀνήκουν στὴν ἄλλη μερίδα. Σημειώνονται ποῦ καὶ ποῦ στιγμὲς κρίσιμες, ἀλλὰ ἡ οἰκογένεια μένει ὡς τὸ τέλος ἐνωμένη. Πολλὰ ἄλλα πρόσωπα — ἀκόμα καὶ ἀγριεμένοι νεαροὶ ἐλασίτες ἢ πολιτοφύλακες — μπαίνουν αἰφνιδιαστικά καὶ παροδικὰ στὴ ζωὴ τῆς οἰκογένειας. Γύρω ἀπὸ δυὸ νεκροὺς — ἓναν ἐλασίτη, πού σκοτώθηκε μπροστὰ στὴν πόρτα τῆς πολυκατοικίας, καὶ ἓνα συνταξιῶχο δικαστικὸ πού ζοῦσε στὴν ἴδια πολυκατοικία σὲ ὑπερήφανη ἀπόσταση ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους — σημειώνονται ἔξοχες σκηνές. Μιὰ μικρὴ συγκινητικὴ σκηνὴ σημειώνεται καὶ γύρω ἀπὸ τὸ γάτο, τὸν Μυτούση, πού ὑπέκυψε στὴν πείνα. Τὶς τελευταῖες ἡμέρες τῶν Δεκεμβριανῶν, ἀπάγεται ὁ πατέρας ὡς ὄμηρος ἀπὸ τοὺς ἐλασίτες. Δὲν ξέρομε τί ἀπέγινε. Ἡ Ἀλίκη, πού ἀνήκει στὴν ἄλλη μερίδα, τρέχει — συνοδευμένη ἀπὸ τὸν ἄντρα της — νὰ τὸν βρεῖ καὶ νὰ τὸν σώσει. Δὲν ξέρομε, ἂν βρέθηκε ζωντανός.

Ὅταν σταμάτησε τὸ κακό, βγαίνει ἀπὸ τὸ σπίτι ὁ ὑπάλληλος πού εἶναι ὁ ἀφηγητὴς στὸ βιβλίο τοῦ κ. Χάρη. Καὶ λέει : «Βλέπω καὶ δὲν πιστεύω τὰ μάτια μου. Κάνω ὅλο καὶ πιὸ ἀργὸ τὸ βῆμα μου, γιὰ νὰ καταλάβω καλὰ τί μοῦ λένε τὰ ρημαγμαμένα σπίτια, γιὰ ν' ἀκούσω πιὸ καθαρὲς τὶς φωνές τους, τὸν πόνο τους, τὸ θρῆνο τους. Ἀπὸ δρόμο σὲ δρόμο συνηθίζω τὴ συμφορὰ καὶ δὲν ψάχνω πιά γιὰ ὑπεύθυνους καὶ γιὰ ἔνοχους». Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς νόημα εἶχαν οἱ λέξεις, πού ἔγραψα στίς 5 Δεκεμβρίου 1944 στὸ «Ἡμερολόγιό» μου. «Ὅταν ἡ μοίρα φτάνει σὲ τέτοια τραγικότητα, δὲν ρωτᾶς πιά γιὰ εὐθύνες».

Ἐχει, βέβαια, ὁ κ. Πέτρος Χάρης — ὅπως ἔχει καὶ πρέπει νὰ ἔχει ὁ καθένας μας — τὶς ἰδιαίτερες πολιτικὲς πεποιθήσεις του. Ἀλλὰ παραμέρισε τὴν προσωπικὴ ἰδεολογία του καὶ στάθηκε, ὅταν ἔγραφε τὸ βιβλίο του, πέρα ἀπὸ τὰ

πολιτικά πάθη. Στάθηκε ὡς Ἕλληνα, πὺν ἀγκάλιασε μὲ τὸ βλέμμα του, ἀκόμα καὶ μὲ τὴν καρδιά του, ὅλους τοὺς Ἕλληνας, τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης μερίδας. Ὡς γνήσιος ποιητής, εἶδε τὰ γεγονότα ἐκεῖνα σὰν κακὴ μοῖρα, σὰν τραγωδία, καὶ ὄχι σὰν ἀφορμὴ γιὰ ἓνα μονόπλευρο ἰδεολογικὸ κήρυγμα, γιὰ προπαγάνδα. Ὑπάρχουν καὶ σήμερον οἱ δυὸ κόσμοι, πὺν συγκρούστηκαν τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1944. Δὲν ὑπάρχουν μόνο οἱ δυὸ. Ὑπάρχουν περισσότεροι. Ἀνεξιχνίαστο εἶναι τὸ πνεῦμα, πὺν διέπει τὴ νομοτέλεια τῆς ἱστορίας. Ἀλλὰ ἄς ἀπλουστεύσω ἐδῶ τὸ πρόβλημα. Ὑπάρχουν πρὸ πάντων οἱ δυὸ κόσμοι καὶ στοὺς κόλπους μας, στὴν ἐθνικὴ μας οἰκογένεια, καὶ στοὺς κόλπους ὁλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητος. Ἔχουμε χρέος νὰ κάνουμε ὅ,τι περισσότερο μπορούμε γιὰ νὰ γεφυρώσουμε τὸ χάσμα, ὄχι νὰ τὸ εὐρύνουμε καὶ νὰ τὸ βαθύνουμε. Οἱ ἀντίθετες κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς ἰδεολογίαι δὲν ἤρθε ἀκόμα ἡ ἱστορικὴ ὥρα γιὰ νὰ συζευχθῶν, συνδυάζοντας τὰ θετικὰ τοὺς στοιχεῖα καὶ ἀποβάλλοντας τὰ ἀρνητικά. Τὰ πνεύματα, ὅμως, τῶν ἀνθρώπων μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ γίνουν ἀνεκτικὰ καὶ νὰ διώξουν ἀπὸ μέσα τοὺς τὸν φανατισμὸ καὶ τὴ μισαλλοδοξία.

Ἐν συνεχείᾳ ἔλαβε τὸν λόγον ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Γ. Ἀθανασιάδης-Νόβας, εἰπὼν τὰ ἑξῆς :

Κύριε Πρόεδρε,

Αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωσι, ὡς τὸ ἀρχαιότερον λογοτεχνικὸ μέλος τῆς Ἀκαδημίας, νὰ εὐχαριστήσω τὸν ἀγαπητὸ συναδέλφον Πρόεδρον κ. Π. Κανελλόπουλον, ὁ ὁποῖος, μὲ τὴν ἐγνωσμένην πηγαία, ἔμφυτη ἀλλὰ καὶ τόσο φωτεινὰ καλλιεργημένη εὐγένειά του, ἔλαβε τὴν πρωτοβουλία νὰ παρουσιάσῃ τὸ τελευταῖον βιβλίον τοῦ ἀγαπητοῦ συναδέλφου κ. Πέτρου Χάρη. Μὲ τὸ εὐρύ του πνευματικὸ φάσμα, τὴν διεισδυτικὴν κριτικὴν ἐμπειρία καὶ τὴν τόσον εὐχάριστα ρέουσιν εὐφράδειά του, μᾶς ἔδωσε μιὰ πληρέστερη ἐκτίμησιν τόσο τῆς λογοτεχνικῆς ὅσο καὶ τῆς ἠθικῆς ἀξίας τοῦ μυθιστορήματος, μὲ ἀκριβοδίκαιη ἔξαρσι τῶν κυριωτέρων προτερημάτων του, πὺν τὸ καθιστοῦν λογοτέχνημα ἀνωτέρας κλάσεως. Εἶναι δύσκολον νὰ προσθέσω στὴν κριτικὴν παρουσίαν καὶ ἀνάλυσιν τοῦ κ. Κανελλοπούλου οὐσιαστικὴν τινα συμπλήρωσιν.

Ἀναμφισβήτητον θεωρῶ ὅτι οἱ «Ἡμέρες Ὀργῆς» εἶναι τὸ σπουδαιότερον ἀπὸ ὅλα τὰ προγενέστερα ἔργα τοῦ κ. Πέτρου Χάρη. Καὶ ἡ ἀνοδικὴ αὐτὴ ἐξέλιξι ἀποσπᾷ τὰ δίκαια συγχαρητήριά μας καὶ τίς εἰλικρινεῖς μας εὐχὰς ὅπως συνεχισθῇ αὐτὴ ἀπεριόριστα καὶ δυνηθῇ νὰ πλουτισθῇ ὁ κ. Χάρης τὴν σύγχρονον λογοτεχνία μας μὲ πολλὰ ἰσάξια κείμενα, πὺν νὰ τιμοῦν τὴν ἑλληνικὴν μας λογοτεχνία ἀλλὰ

καὶ νὰ ἐξυληθετοῦν εὐεργετικά τὴν ἀνθρώπινη πνευματικὴ ζωὴ, ποὺ ἔχει στὴν ἐποχὴ μας παγκόσμια ἀνάγκη ἀπὸ τόνωσι. Καὶ τὴν τόνωσι αὐτὴ μόνον οἱ πνευματικοὶ δημιουργοὶ μποροῦν νὰ τὴν ἐπιδιώξουν ἀποτελεσματικά.

Λίαν εὐχάριστο εἶναι τὸ γεγονός ὅτι τὸ βιβλίον ἔγινεν ἀνάσπαστο ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κοινόν. Ἔχουν ἐξαντληθῆ οἱ 4.000 τόμοι ποὺ τυπώθηκαν καὶ ἀνατυπώνεται σὲ δευτέρη ἔκδοσι. Γεγονὸς πρωτοφανέρωτο στὴν ἱστορία τῆς λογοτεχνικῆς μας ἀγορᾶς. Λέγεται ὅτι δὲν διαβάζει ὅσον πρέπει τὸ ἑλληνικὸ κοινόν. Ἰδοὺ μία ἀπόδειξι ὅτι ὅταν τοῦ προσφέρουν καλὰ ἔργα, διαβάζει.

Ἐκεῖνο ποὺ θὰ εἶχα νὰ παρατηρήσω εἶναι ὅτι ἡ καλοδεμένη πλοκὴ του, ἡ στερεὰ συνοχὴ του, ἡ διάχυτη οὐσία τῆς φιλοσοφίας του, ὁ ἀπὸ κεφάλαιο σὲ κεφάλαιο ἐμπλουτισμὸς του μὲ νέα εὐρήματα, μὲ νέα ἐνδιαφέροντα, οἱ ἀπλοὶ του ἐντυπωσιακοὶ διάλογοι, ἡ κελαρύζουσα γλῶσσα του καί, ὑπεράνω πάντων τούτων, ἡ ἀδρά, πιστὴ, ἐναργὴς διαγραφὴ τοῦ χαρακτῆρος ὅλων τῶν ἡρώων του, μὲ τὶς δραματικὰς μεταξὺ τους συγκρούσεις καθιστοῦν πολὺ εὐκόλῃ τὴ διασκευὴ του σὲ θεατρικὸ ἔργο. Καὶ εἶναι κάτι ποὺ πρέπει νὰ γίνη. Μοῦ φέρνει στὴ σκέψι τὶς «Νύχτες Ὁργῆς» τοῦ Ἀρμὰν Χαλακρόν, ποὺ εἶχε ἀνεβάσει ὁ Σωκράτης Καραντινὸς πρὸ 20ετίας περίπου. Ξέρουμε ὅλοι πόσο πιὸ διδαχτικὰ εἶναι γιὰ τὸ λαὸ τὰ θεατρικὰ ἔργα. Οἱ «Ἡμέρες Ὁργῆς» θὰ μπορέσουν νὰ δώσουν ἀπὸ σκηνῆς θεατρικῆς πολλὰ διδάγματα οἰκογενειακῆς καὶ κοινωνικῆς ἀγάπης, διδάγματα θάρρους ζωῆς, διδάγματα ἀληθινῆς ἀνθρωπιᾶς, ἀξιοπρέπειας καὶ ἀρετῆς.

Δὲν βλέπω τὸ λόγο νὰ σᾶς κουράσω περισσότερο. Ἐκφράζω τὰ συγχαρητήριά μου πρὸς τὸν ἀγαπητὸ συνάδελφο κ. Πέτρο Χάρη καὶ πιστεύω ὅτι διερμηνεύω τὰ αἰσθήματα ὅλων τῶν ἀξιοτίμων συναδέλφων, ποὺ ἔλαβαν τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαβάσουν τὶς «Ἡμέρες Ὁργῆς». Ὁ ἴδιος τὸ διάβασα μὲ τὴν ἴδιαν ἀπληστία δύο φορὲς μέχρι τοῦδε. Καὶ ξανάζησα ὡσὰν στὴν πραγματικότητά τὸν Δεκέμβρη τοῦ 1944, ποὺ ὅλοι διατηροῦμε τὴν φρικιαστικὴν τὴν ἀνάμνησι, μὲ τὴν εὐχὴ νὰ μὴ ἐπαναληφθῆ ποτὲ στὴν ἱστορία τῆς Πατρίδος μας.

Ἐν συνεχείᾳ ἔλαβε τὸν λόγον ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Παντελῆς Πρεβελάκης**, λέγων τὰ ἑξῆς :

Κύριε Πρόεδρε,

Ὡς μέλος καὶ ἐγὼ τῆς συντεχνίας τῶν συγγραφέων ποὺ ἐκπροσωπεῖται στὴν Ἀκαδημία, θεωρῶ καθήκον μου νὰ λάβω τὸν λόγο γιὰ νὰ ἐκφράσω τὴν χαρὰ μου ποὺ ὁ Πρόεδρος κ. Κανελλόπουλος καταξίωσε μὲ τὸ κῆρος καὶ τὴν ἐμβριθείαν του τὸ ἔργο τῆς ὠριμότητος ἀγαπητοῦ συναδέλφου. Ὁ κ. Κανελλόπουλος ἦταν ἐνδεδειγμένος νὰ παρουσιάσει τὶς «Μέρες Ὁργῆς» ἀπὸ τὸ βῆμα τοῦτο. Ἦταν

ἐνδεδειγμένος ὡς πολιτικός, ὡς συγγραφεὺς, καὶ ὡς μάρτυς, μετὰ τὴν διπλὴν σημασίαν τῆς λέξεως. Πράγματι, τὰ συμβάντα ποὺ ἐξιστοροῦνται στὸ χρονικὸ τοῦ κ. Χάρη, ὁ κ. Κανελλόπουλος τὰ προέγνωσε, ἀφοῦ πρῶτος τὰ ὑπέστη κατὰ τὴν γένεσίν του, καθὼς μαρτυρεῖ τὸ «Ἡμερολόγιό» του.

Ἐνόμασα ἔργο ὠριμότητος τὸ βιβλίον τοῦ κ. Χάρη. Τὸ συγγραφικὸ ἄλγος εἶναι ἔμφυτη ἱκανότης, ἀλλὰ εἶναι καὶ μακρὰ ὑπομονή. Ὁ κ. Χάρης εἶχε τὴν περὶ σκεπτικὴν νὰ ἀναμείνει ἀρκετὰ χρόνια ἕως ὅτου συγγράψει τὸ χρονικὸ τοῦ ἔμφυτου σπαραγμοῦ τοῦ Δεκεμβρίου 1944. Ἔτσι ἄφησε νὰ ὠριμάσει ἡ τέχνη του, καὶ συνάμα μπόρεσε νὰ σταθεῖ μετὰ ἀμεροληψία ἀπέναντι στὶς δυνάμεις ποὺ ἀναμετρήθηκαν.

Τὰ φροβερά ἐκεῖνα γεγονότα, ὁ συγγραφεὺς τὰ παρακολούθησε, ἀπὸ τὰ παράθυρα καὶ ἀπὸ τὴν ταράτσα μιᾶς πολυκατοικίας, ὡς πολίτης ποὺ πονεῖ τὸν τόπον του, ἀλλὰ χωρὶς νὰ συνταχθεῖ ψυχικὰ μετὰ τὴν μιὰ ἢ τὴν ἄλλη μερίδα. Στὴ μνήμη μου ἔρχεται ἀνάλογη περίπτωσις, τοῦ Γάλλου ποιητοῦ Μπερανζέ, ποὺ παρακολούθησε τὴν πτώση τῆς Βασιλίδης ἀπὸ τὸ δῶμα τοῦ οἰκοτροφείου ὅπου διέμενε ὡς μαθητῆς. Τὸ θέαμα ἐκεῖνο προσδιόρισε τὴν τέχνην του ὡς ἐπαναστάτου ποιητοῦ.

Στὴν περίπτωσιν ποὺ ἐξετάζομε τὰ πράγματα συνέβησαν διαφορετικὰ. Παρακολουθήσας τὰ γεγονότα ὡς ἀμερόληπτος παρατηρητῆς, ὁ κ. Χάρης διετήρησε ἕνα ἕφος ἰσοτελείας ἀπέναντι στὰ συγκρουόμενα μέρη καὶ μιὰν ἀταραξίαν τοῦ γλωσσικοῦ ὄργανου. Τὸ τελευταῖον αὐτὸ σημεῖον σκοπεύω νὰ σχολιάσω ὡς λογοτέχνης.

Ὅταν ἡ λογοτεχνία ἐρμηνεύει γεγονότα τόσο συνταρακτικὰ ὅπως εἶναι μιὰ κοινωνικὴ ἐπανάστασις, ἡ γλῶσσα μπορεῖ νὰ παρασυρθεῖ ἐπὶ τὴν δὴν τῆς ἀφηγησεως καὶ νὰ χάσῃ κάτι ἀπὸ τὴν ἰσορροπίαν της, πρὸς ὄφελος τῆς ἐκφραστικότητος. Φέρω ὡς παράδειγμα τοὺς «Δώδεκα» τοῦ Ρώσου ποιητοῦ Ἀλέξανδρου Μπλόκ. Ἐδῶ ἡ γλῶσσα μετέχει ἐπὶ τὴν ταραχὴν ποὺ περιγράφει, υἱοθετεῖ ἐκφράσεις ἀσυνήθιστες, παραλαμβάνει σπαραγγατὰ φράσεων καὶ κροταλισμοὺς ὅπλων ἀπὸ τὴν βοῇ τῶν δρόμων, μ' ἕνα λόγον παραδίδεται ἐπὶ ψυχικὰς ἐκρήξεις τοῦ ποιητοῦ.

Ὁ κ. Χάρης, καθ' ὃ ἀμερόληπτος παρατηρητῆς, διατήρησε, ὅπως εἶπα, τὴν ἰσορροπίαν τοῦ γλωσσικοῦ ὄργανου, καὶ τοῦτο τὸ θεωρῶ ὡς ἐπίτευγμα ἄξιον ἐπαίνου. Ἡ γλῶσσα εἶναι τὸ ταμεῖον τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς, ὁ χειρισμὸς της, ἐπομένως, δὲν εἶναι μονάχα ζήτημα αἰσθητικῆς. Ἐκεῖνος ποὺ παραποιεῖ τὴν γλῶσσαν γιὰ λογοτεχνικοὺς σκοποὺς ἀναλαμβάνει μεγάλας εὐθύνες. Τὸ φαινόμενον αὐτό, κατὰ τὸ ὅποῖον ἡ γλῶσσα διαταράσσεται ἀπὸ τὰ πράγματα ποὺ ἐκφράζει, τὸ

συναντοῦμε στὴ δυτικὴ λογοτεχνία ὅχι μονάχα ὅταν περιγράφονται κοινωνικὲς ἐξεγέρσεις, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ ὅταν ἡ ψυχὴ συγκλονίζεται ἀπὸ ἀθέατες συμφορὲς, ὅπως λ. χ. ἀπὸ τὴν κρίση τοῦ πολιτισμοῦ, δηλαδή τὴν ἀποσάθρωση τῶν ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν ἀξιών. Παράδειγμα, τὸ «Ταξίδι στὴν ἄκρη τῆς νύχτας» τοῦ Γάλλου συγγραφέως Λουδοβίκου - Φερδινάνδου Σελίν.

Ἐπιτρέψτε μου ν' ἀναφέρω ἓνα παράδειγμα κατὰ τὴν ἀντίθετη ἔννοια. Ὁ Τόμας Μάνν, στὸ μυθιστόρημά του «Δόκτωρ Φάουστους», μολονότι περιγράφει τὶς συνταρακτικὲς περιπέτειες ἑνὸς μεγαλοφυοῦς μουσουργοῦ ποὺ πουλάει τὴν ψυχὴ του στὸ διάβολο ἔναντι 24 ἐτῶν καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, κατορθώνει νὰ διαφυλάξει τὴν ἰσορροπία τοῦ γλωσσικοῦ ὄργανου χάρις σ' ἓνα συγγραφικὸ τέχνασμα ποὺ ἀποδυναμώνει τὸ σατανικὸ μῦθο: ἀφηγητῆς δὲν εἶναι ὁ συγγραφεὺς, οὔτε ὁ ἥρωας τοῦ μυθιστορήματος, ἀλλ' ἓνας τρίτος, ἀπαθὴς μάρτυς τοῦ βίου τοῦ ἥρωος. Ὁ Τόμας Μάνν διαφυλάσσει ἀλώβητη τὴ γλώσσα τοῦ ἔθνους του διότι τὴν εὐλαβεῖται ὡς ψυχικὸ φαινόμενο, ἀλλὰ καὶ διότι θεωρεῖ καθήκον του νὰ τὴν ὑπερασπίσει ἀπὸ τὶς παραποιήσεις ποὺ τῆς ἐπέβαλε ὁ βάρβαρος χειρισμὸς τῆς ἀπὸ τοὺς χιτλερικούς. Εἴχαμε τὴν ἀτυχία νὰ γνωρίσουμε ἀνάλογες περιπτώσεις κατὰ τὴν ἑπταετία τῆς δικτατορίας. Οἱ δικτάτορες εἶναι κατὰ κανόνα ἀπαίδευτοι. Σολοικίζουσι καὶ βαρβαρίζουσι, καὶ ἐπὶ πλέον διαταράσσουσι τὸ ἐννοιολογικὸ σύστημα τῆς γλώσσας, ἐπειδὴ συγκαλύπτουσι μὲ ἱερὰς λέξεις τὴν ὁμότητα τῆς συμπεριφορᾶς τους. Ὁ συγγραφεὺς εἶναι ἐκ προορισμοῦ «ἐγκωμιστῆς καὶ ὑπερασπιστῆς» τῆς ἐθνικῆς γλώσσας, γιὰ νὰ παραφράσω τὸν τίτλο τοῦ γνωστοῦ συγγράμματος τοῦ Ἰωακείμ Ντὺ Μπελλαί.

Περιορίσθηκα στὶς γλωσσικὲς αὐτὲς παρατηρήσεις ἐπειδὴ ὁ Πρόεδρος κ. Κανελλόπουλος μᾶς ἔδωσε σαφῆ εἰκόνα τῆς πλοκῆς καὶ τοῦ ἤθους τοῦ χρονικοῦ τοῦ κ. Χάρη. Περαιόνοντας τὴ σύντομη παρέμβασή μου, θὰ ἤθελα νὰ συνταχθῶ μὲ τὶς παρατηρήσεις τοῦ σεβαστοῦ συναδέλφου καθ' ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν πολιτικὴ τῆς ἀνεκτικότητος στὰ πλαίσια τοῦ ἔθνους καὶ πρὸς χάριν τοῦ ἔθνους καὶ νὰ συμφωνήσω μὲ τὴ γνώμη του ὅτι «ὅταν ἡ τραγωδία ξεσπάσει, δὲν μπορούμε ν' ἀναζητοῦμε ὑπευθύνους». Κάτι ἀνάλογο ἔχει πεῖ ὁ Ναπολέων: «Ἡ Εἰμαρμένη σήμερα εἶναι ἡ Πολιτικὴ».

Ἀκολούθως ἔλαβε τὸν λόγον ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Μιχαὴλ Στασινόπουλος**:

Κύριε Πρόεδρε, ἐζήτησα τὸν λόγον, γιατί, ἀπὸ τὴν ὁμιλία τοῦ Προέδρου κ. Κανελλοπούλου, τὴν ἀφιερωμένη στὸ ὄρατο βιβλίον τοῦ κ. Πέτρου Χάρη, θέλω νὰ ἐπισημάνω ἓνα εἰδικὸ σημεῖον. Εἶπεν ὁ κ. Πρόεδρος, κάπως παρεμπιπτόντως, ὅτι «δὲν εἶναι ποιητής». Ἡ δὴλωςίς του αὐτὴ νομίζω ὅτι δὲν ἀνταποκρίνεται στὰ

πράγματα, διότι ὁ κ. Κανελλόπουλος, πραγματικά, εἶναι ποιητής. Καὶ δὲν εἶναι ποιητής μόνο στὰ ποιήματά του ἐκεῖνα, ποὺ ὅλοι γνωρίζουμε, ὅτι διακρίνονται γιὰ τὴν εὐαισθησία καὶ τὴ μαγικότητά τους. Εἶναι ποιητής καὶ ὡς ἱστορικός. Ποιητής εἶναι ὅταν περιγράφει τὴ μάχη τῆς Πύδνας, τὴν τραγικὴ αὐτὴ σελίδα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ τὶς ἀνθρώπινες περιπέτειες τοῦ βασιλιᾶ Περσέα. Ποιητής εἶναι καὶ στοὺς Ἀθηναϊκοὺς Διαλόγους του, ποιητής καὶ στὰ Δοκίμια του, ἀκόμη καὶ στὰ πολιτικά του δοκίμια. Καὶ ἐδῶ ἴσως θὰ συναντήσω τὴν ἀντίρρηση, μήπως ἡ ιδιότης τοῦ ποιητοῦ δὲν συμβιβάζεται μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ πολιτικοῦ.

Ἀποκρούω αὐτὴ τὴν ἀντίρρηση, καὶ τὰ πράγματα καὶ ἡ ἱστορία ἔχουν ἀποδείξει πόσο ἀβάσιμη θὰ ἦταν μιὰ τέτοια ἀντίρρηση. Γιατὶ πραγματικά, ἐὰν μοῦ ἐπιτρέπετε, νὰ πῶ σύντομα ἐδῶ, ποιά εἶναι τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ποιητοῦ: ἡ εὐαισθησία, ἡ φαντασία, καὶ ἡ παρατηρητικότητα. Λοιπὸν καὶ τὰ τρία αὐτὰ χαρακτηριστικὰ εἶναι ἀπαραίτητα στὸν πολιτικό: μὲ τὴν εὐαισθησία, γίνεται εὐαίσθητος δέκτης τῶν γεγονότων, μὲ τὴν παρατηρητικότητα δὲν ἀφήνει τίποτε νὰ τοῦ διαφεύγει, καὶ μὲ τὴν φαντασία, διαπλάσσει λύσεις καὶ προβλέψεις γιὰ τὰ προβλήματα ποὺ συλλαμβάνει καὶ καταγράφει. Ὡστε αἱ ιδιότητες τοῦ ποιητοῦ ὀπλιζοῦν περισσότερο τὸν πολιτικό καὶ τοῦ δίνουν ἐφόδια γιὰ τὴν ἄσκηση τοῦ ἔργου του.

Μὲ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν προσωπικὴ του εὐαισθησία ἐπλησίασεν ὁ Πρόεδρος κ. Κανελλόπουλος τὸ βιβλίον τοῦ κ. Χάρη καὶ ἀνεζήτησε καὶ ἔφερε στὸ φῶς τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ, τὰ ἀνθρωπιστικὰ του στοιχεῖα καὶ τὴν ἀνθρώπινη καὶ ἱστορικὴ πλευρά του. Ὡστε, παρουσιάζοντας τὸ βιβλίον τοῦ κ. Χάρη, ὁ κ. Κανελλόπουλος, χωρὶς νὰ τὸ θέλει, μᾶς παρουσίασε καὶ τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτό του.

Εὐχαριστοῦμε τὸν κ. Κανελλόπουλον γιὰ τὴν ὁμιλία του, εὐχαριστοῦμε καὶ τὸν κ. Χάρη, γιατί, μὲ τὸ ὡραῖο βιβλίον του ἔδωσε ἀφορμὴ σ' αὐτὴ τὴν τόσο ἐνδιαφέρουσα συζήτηση.

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Πέτρος Χάρης ὁμιλῶν ἐν τέλει, εὐχαριστεῖ θερμῶς τοὺς προλαλήσαντας κ. κ. συναδέλφους δι' ὅσα ὑπὲρ τοῦ ἔργου του ἐλέχθησαν.